

EL PODER LOCAL EN UNA CIUTAT INDUSTRIAL A LA CATALUNYA DE LA RESTAURACIÓ

MARIA GEMMA RUBÍ

En la historiografia catalana, l'estudi del poder local ha merescut poca atenció, i, en tot cas, ha estat l'època moderna la que s'ha beneficiat d'unes escasses monografies. Tot just, des de fa alguns anys, aquesta temàtica comença a atraure l'interès de l'investigador, tot i que sobta que l'emergència de la història local no hagi dut aparellat el tractament sistemàtic del poder local. En realitat, les qüestions relacionades amb el poder més aviat han fet respecte a l'historiador, tant per les dificultats metodològiques inherents a la seva anàlisi, com pel desprestigi en què ha romàs la tradicional història política.¹

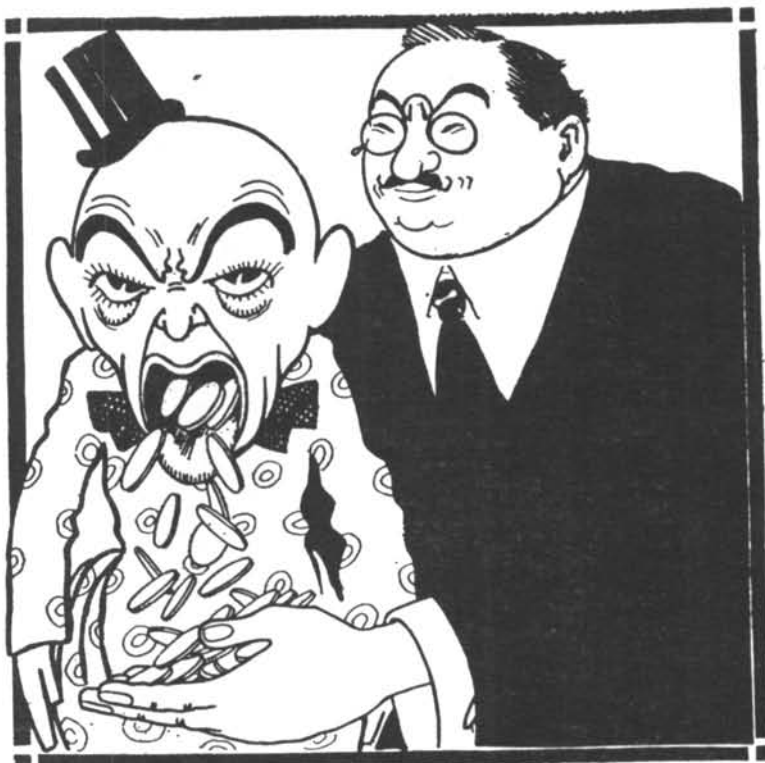
APROXIMACIÓ A L'ESTUDI DEL PODER LOCAL

Cal reconèixer, doncs, que tot estudi rigorós que es plantegi abordar d'una forma explícita el poder local es topa amb obstacles de tipus conceptual i metodològic. Encara que l'esfera local gaudeix d'una autonomia pròpia, existent fins i tot avui dia, i que mereix una atenció especial, el seu estudi esdevé inútil si no persegueix la finalitat de contribuir a analitzar fe-

nòmens històrics més vastos, tal com acabem de veure en relació amb l'inici de l'articulació de l'estat liberal a Catalunya. Així, cal reivindicar l'especificitat del poder local com a objecte d'estudi, cosa que implica que prèviament s'ha hagut d'haver formulat una problemàtica històrica.

En el cas concret de la investigació que estem realitzant,² l'aproximació al poder local ens ha vingut condicionada per la mateixa natura del fenomen que constitueix l'eix vertebrador de l'estudi, el caciquisme. Aquest fenomen ha

estat interpretat a través de diferents enfocaments,³ que s'agrupen fonamentalment en dos, el polític-institucional i el socio-econòmic. L'enfocament polític-institucional tracta el caciquisme des de la perspectiva exclusivament política, reduïda a les xarxes caciquistes que l'oligarquia governant i els «poders locals» muntaven de cara al control i la preservació del poder, i que es mantenien gràcies a la desmobilització de l'electorat i a la restricció tant del sufragi actiu com passiu. L'enfocament socio-econòmic es basa en una concepció econòmi-

Dibuix de La Esquella de la Torratxa, del maig de 1910, sobre les maquinacions extra-electorals d'Alejandro Lerroux.

ca del poder, i, per tant, del fenomen caciquista, centrat en les animadversions sorgides de la defensa d'interessos contraposats per part d'una mateixa elite dominant. Caldria afegir, però, un tercer enfocament: el que concep el caciquisme com a una realitat quotidiana,⁴ que lluny de restringir-se a l'adulteració del sufragi palpable només en períodes electorals, tenia una presència més àmplia que afectava i es manifestava en totes les esferes de la vida col·lectiva.

CACIQUISME I PODERS LOCALS

Diferents versions; però cap per si sola no respon amb suficiència la multiplicitat d'interrogants que aquest fenomen tan summament complex planteja. Aquesta insatisfacció respecte de les interpretacions vigents se suma a les problemàtiques específiques que l'estudi del caciquisme formula a la Catalunya de la Restauració. Sobretot per una raó fonamental: el context socio-econòmic era sensiblement diferent al de la majoria d'indrets de l'Espanya de la Restauració, en abraçar realitats urbanes i industrials, o agro-industrials, com la que estudiem.

A més a més, el fenomen caciquista pot ser estudiat de dues formes, més aviat complementàries que excloents, segons es posi l'accent en l'Estat o en els poders locals. I és en aquest context on pren rellevància l'anàlisi del poder local. Així, en el marc polític de la Restauració, el caciquisme sorgiria com a la resposta que els poders locals oferirien a un Estat que progressivament potenciava la seva vocació centralitzadora. De manera que en el decurs d'aquests anys assistiríem a una evolució del caciquisme tradicional, a una integració gradual dins la xarxa político-institucional de l'Estat de la Restauració, i aquell passaria a ser el pont de connexió amb aquest darrer. En efecte, per a Isabel Peñarubia,⁵ el dilema entre poder local i poder central era inexistent en la Mallorca dels darrers anys de la Restauració, on els cacics provincials i locals estaven perfectament integrats en les institucions de l'Estat, i la seva estratègia habitual consistia en mercader favor a canvi de vots, que beneficiaven els seus propis interessos individuals, i a clienteles reduïdes, però no eren representants d'interessos col·lectius en aquelles institucions. Tanmateix, a d'altres indrets de l'estat, la classe política local i provincial preferí fer un ús instrumental dels avantatges que la seva integració a l'estat podia propiciar, de cara a la consecució de millores materials per als districtes o circumscripcions per on eren escollits. En el fons, allò que es debat és el nivell d'integració dels poders locals dins l'estat liberal.

I independentment del grau d'integració que experimentaven els poders locals, en aquests treballs es pren com a fil conductor de l'argument, «la dialèctica entre el poder local i el poder central». I per estudiar aquesta dialèctica que l'anàlisi del caciquisme imposa en darrera instància, es fa absolutament obligat centrar-nos en la dinàmica del poder local, per esbrinar quins eren els canals de socialització del poder i els seus fonaments econòmics en els àmbits locals, i, analitzar, en definitiva, l'estructura del poder local. Per aquí es decantà Alicia Yanini⁶ quan observava la necessitat d'estudiar l'estructura de la propietat de la terra i els mecanismes de domini polític al País Valencià; i així també ho compregueren E. Témime i G. Chastagneret⁷ al seu assaig metodològic sobre l'estudi del caciquisme en societats rurals. No saltres també pensem que aquesta és la via metodològica més útil per aproximar-nos al fenomen del caciquisme, i que vindria a englobar les visions interpretatives, la jurídic-política, la socio-econòmica, i l'antropològica, anteriorment esmentades.

Perquè, ¿és lícit conformar-se amb aquella visió que situa els poders locals com al darrer esglaó de la piràmide jeràrquica constituïda per l'estat centralista de la Restauració? O, per contra, ¿caldrà veure com s'articulen la presència dels poders instituits per l'estat a l'esfera local (alcaldes, jutges de Primera Instància, els caps dels partits dinàstics, etc.), amb la societat sobre la qual incideixen, i amb les instàncies de poder jeràrquicament superiors? I, s'hauria d'esbrinar quin era el grau de legitimitat d'aquests poders, fins a quin punt eren representatius de les classes dominants locals, i en quina mesura els poders locals confiaven en un estat cada cop més proper com el *factotum*-àrbitre dels conflictes socials, originats pel procés industrialitzador i la introducció de les relacions productives de tipus capitalista al camp.

Òbviament, la natura del caciquisme anà canviant a mesura que s'intensificaven els processos de socialització i d'urbanització, de forma que el cacic deixà, per desfasat, d'exercir el rol d'intermediari entre la comunitat i l'entorn, i el caciquisme perdé bona part del seu contingut social, encara que es conservaren formes de clientela en l'intercanvi polític.

De fet, bona part d'aquestes reflexions són aplicables a qualsevol societat local de l'Espanya de la Restauració, caracteritzada, segons Joaquín Costa,⁸ per una aclaparadora majoria de districtes rurals, dòcils i obediets on imperava la desmobilització electoral, i constituïen un terreny abonat per a la corrupció político-administrativa, i la vulneració sistemàtica del sufragi. ¿I la Catalunya d'aquesta època suposa una veritable excepció? Les darreres inves-

tigacions han qüestionat seriosament les tesis de Jaume Vicens i Vives,⁹ segons les quals a Catalunya la influència del caciquisme fou beneficiosa en àmbits urbans, mentre que al camp, l'omnipresència de la ideologia pairalista neutralitzava l'aparició de conflictes. Aquesta visió, lluny d'ajustar-se a la realitat social viscuda en aquells moments, ha estat molt discutida principalment per Borja de Riquer¹⁰ i Gabriele Ranzato.¹¹ Ambdós autors remarquen que el caciquisme arrelà a Catalunya sota modalitats diferents de les que revestia a l'Espanya rural, com podia ser l'anomenat en l'època «caciquisme industrial».

Per totes aquestes raons, se m'imposa la tasca àrdua d'escatir fins a quin punt el caciquisme constituïa l'eix vertebrador de la societat bagença de la Restauració, fins a quin punt representava una fal·làcia o simplement un argument periodístic utilitzat abusivament sobretot després de la crisi de 1898; ¿quin era el significat real del «caciquisme industrial» en una estructura productiva basada fonamentalment en les activitats de transformació, però amb forts vincles amb el món rural? Aquests interrogants m'han obligat a dur a terme una tasca d'introspecció per cercar les arrels dels comportaments polítics i socials caciquistes o de clienteles, i analitzar les formes d'integració de la societat manresana dins de l'estat de la Restauració. Tota vegada que m'he proposat el repte de sotmetre a verificació la hipòtesi que G. Ranzato sosté per a la ciutat de Sabadell,¹² basada en la qualificació d'«hostatge» a la burgesia sabadellenca que havia renunciat a la democratització del sistema polític a canvi que l'estat li garantís la salvaguarda del mercat interior espanyol.

DIFICULTATS METODOLÒGIQUES DE L'ANÀLISI¹³

D'entrada, si partia de la hipòtesi abans plantejada segons la qual la manipulació de les eleccions no representava un tret excepcional, sinó una característica predominant, fins i tot en les societats urbanes i industrials de la Catalunya de la Restauració, aleshores per comprendre amb profunditat la mecànica de les relacions caciquistes, caldria transcendir l'esfera dels processos electorals. Caldria, doncs, desviar l'atenció vers l'anàlisi del teixit socio-econòmic, on trobar els orígens reals de les formes de poder caciquista. I definir en la mesura del possible quins eren els mecanismes que possibilitaven l'exercici del poder a nivell local, per col·locar al lloc adequat el caciquisme, i esbrinar, així, si tota relació social era una relació

La família Turull, fabricants de teixits de Sabadell, molt influent en la vida econòmica i política de la ciutat (Foto: Jordi Turull Regàs).

política,¹⁴ però també si tota relació de poder era caciquista per natura.

Aquesta consideració ens ha menat a fer una distinció metodològica bàsica entre dues formes d'aproximació al poder local: la político-institucional que equiparem al «poder formal», i la sòcio-econòmica, que conforma el «poder real». La primera perspectiva hauria de donar compte del poder polític institucionalitzat, és a dir, de la corporació municipal, dels seus òrgans i atribucions, i del nivell de representativitat social dels alcaldes, regidors i empleats municipals (i sobretot dels secretaris). Aquest enfocament també engloba l'estudi de l'accés a aquesta institució de poder mitjançant l'anàlisi de les eleccions municipals, de les candidatures, de les campanyes i formes de mobilització, dels resultats i de la representativitat territorial dels regidors. I, en l'anàlisi específica de les candidatures, es fa pertinent d'observar com i per qui són proclamades, la composició social dels apoderats, interventors i secretaris de les meses electorals, a fi de delimitar les clienteles fidels a les agrupacions polítiques. En aquest sentit, si el marc geogràfic estudiat és petit,¹⁵ és possible arribar a esbrinar fins i tot les opcions polítiques elegides pels votants mitjançant la contrastació entre el cens electoral i les llistes de votants que normalment es conserven als arxius dels ajuntaments als lligalls

de documentació electoral. D'altra banda és interessant d'analitzar en què es basava la gestió municipal, entorn dels grans temes de la política local, la fiscalitat, la beneficència, l'ensenyament, l'ordre públic i la reforma urbana, i, d'altra banda, si aquesta variava en funció del grup polític que detenia o no el poder. Però el nivell de representació política municipal no és l'únic, tot i ser el més important per a caracteritzar el poder polític local, sinó que s'imposa l'anàlisi de les eleccions generals i provincials, per a delimitar el repartiment de les esferes de poder. I així poder constatar fins a quin punt una mateixa classe política aspira a governar el municipi, i posteriorment esdevé representant a la Diputació Provincial primer, i després a les Corts, per acabar jubilitant-se al Senat, o, per contra, es tendeix a separar els nivells de representació i l'especialització, reflex d'altra banda d'una estratègia específica duta a terme pel poder local.

Molt vinculat als processos electorals, es fa necessari l'estudi de les forces polítiques, tant les del torn dinàstic, com les de les oposicions al sistema (republicans, carlins i catalanistes). Això comporta esbrinar qui eren els caps locals d'aquests partits, les seves bases socials, si s'organitzaven d'una forma estable o intermitent (només en períodes electorals), a quines famílies pertanyien els seus líders, quins inte-

ressos econòmics defensaven, quina fou la seva activitat municipal o parlamentària, i quines relacions mantenien amb els caps jeràrquics del partit, etc.

En darrer lloc, interessa examinar com ha evolucionat aquest poder polític local, si ha continuat estant oligarquitzat, o, per contra, ha ampliat les seves bases socials, i ha donat accés a les oposicions i amb elles a altres capes socials, generalment classes mitjanes. Esbrinar també fins a quin punt la corporació municipal estava formada per membres dels sectors dominants, o aquests preferien romandre a l'ombra i servir-se d'un personal polític de caire comissarial, especialitzat en qüestions jurídiques, per posar un exemple. I comprovar, en darrera instància, com les transformacions socials i econòmiques incidiren sobre la natura i composició del poder polític local, i sobre els mecanismes d'accés, exercici i reproducció d'aquest darrer.

ESTRUCTURA SÒCIO-PROFESSIONAL I PODER LOCAL

Tanmateix, en un context de manca de representativitat del sufragi, sobretot quan aquest

era restringit (entre 1878 i 1890), l'anàlisi formalitzada dels factors determinants del poder polític local es fa insuficient, perquè s'obtenen tan sols uns indicadors de l'estructura del poder local. Cal, a més a més, aprofundir en l'estructura socio-econòmica de la comunitat local de referència, amb la finalitat de filar més prim en la caracterització de les relacions de poder que es teixien al seu si. Això obliga forçosament a analitzar-ne els aspectes demogràfics, i, sobretot, l'estructura socio-professional, i delimitar els sectors socialment i econòmicament preponderants. Aquests, usualment, estaven formats pels majors contribuents, per les majors fortunes, però no necessàriament, perquè podien posseir bona part del seu patrimoni fora del terme municipal. Definir aquest estrat, dissenyar genealogies familiars, escatir les seves estratègies de reproducció (generalment endogàmiques), cercar els orígens i l'acumulació de les seves fortunes i patrimonis, establir els seus vincles amb les associacions ciutadanes, amb els grups de pressió econòmica, amb les estructures de partit, amb les entitats patronals, amb les forces vives locals, etc. Estudiar també llur comportament de classe en relació amb la resta de grups socials, i sobretot les classes subalternes, la qual cosa ens ajudarà a definir el caràcter vertical o horitzontal de les relacions socials, factor que condiciona poderosament la naturalesa de les relacions de poder, i l'existència, evidentment, de comportaments dels clients. I, finalment, el corpus de valors ideològics i socials sostinguts pels membres dels estrats preponderants, així com els mitjans utilitzats per a imposar-los a la resta de grups socials, fossin coercitius o no, mitjançant associacions filocatòliques, d'assistència o orientades a l'ensenyament.

Com que no necessàriament coincidien els prohoms locals amb els «cacics», cal, d'altra banda, fixar-nos en els testaferros o «brockers», que constituïen corretges de transmissió de la voluntat de les classes políticament dominants o dels mateixos cacics. Aquests normalment pertanyien a les classes mitjanes o eren professionals liberals.

Dins l'estructura del poder local eren presents altres autoritats que equiparàvem amb les forces vives de la comunitat: els membres conspícus de la jerarquia eclesiàstica (normalment els rectors de les parròquies), els caps de la guarnició militar, el comandant de la Guàrdia Civil, i el Jutge de Primera Instància o el Jutge de Pau. És interessant doncs d'entreveure com aquestes instàncies de poder es relacionaven amb el poder municipal, quina era la seva capacitat decisòria i quin lloc ocupaven dins les xarxes de poder.

Finalment, en aquest context polític abans definit, la utilització del concepte d'«espai públic» aplicat al nivell local ens permetrà de definir

amb més precisió l'estructura del poder local. Aquest concepte es refereix a la formació o sorgiment d'un espai d'opinió, de confrontació i de debat, d'un espai de participació política que es desenvolupa en aquells marcs polítics, on els processos electorals són escassament representatius. Coadjuven a la formació de l'espai públic, l'aparició d'una premsa d'opinió, no només partidista, d'associacions ciutadanes, i d'una cultura de mobilització, expressió d'actituds col·lectives de protesta.¹⁶

NOTES

1. Si bé actualment la història política està experimentant una revifalla important en la historiografia espanyola, fenomen que ha estat analitzat per Pedro Carasa Soto en la seva comunicació presentada a les «Jornadas sobre la metodología y fuentes del estudio de las élites en la España Contemporánea (1834-1936)», celebrades a Sedano (Burgos), a principis del mes de desembre de 1991, i titulada «La recuperación de la Historia política y la prosopografía», p. 8.

2. Aquesta investigació tracta sobre les formes de poder a la Catalunya Central entre el Sexenni Democràtic i la Dictadura de Primo de Rivera, i està dirigida pel catedràtic Borja de Riquer i Permanyer a la Universitat Autònoma de Barcelona, i que penso presentar com a Tesi Doctoral en un futur proper. En realitat, l'epicentre d'aquesta recerca rau a la ciutat de Manresa durant aquesta època.

3. Per a un balanç sobre la historiografia del caciquisme, vegeu A. Yanini: «La Restauración monárquica y el caciquismo. Revisión bibliográfica», *Estudios d'Història Contemporània del País Valencià*, núm. 1, València, 1979, pp. 295-312; i, més recentment, A. Garrido, «Historiografía sobre el caciquismo. Balance y perspectivas», *Hispania*, núm. 176, 1990, pp. 1.349-1.360.

4. Vegeu sobre el respecte Borja de Riquer, «Burguesos, políticos i cacics a la Catalunya de la Restauració», *L'Avenç*, núm. 85, Barcelona, setembre de 1985.

5. Cf. Isabel Peñarrubia, *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1991.

6. A. Yanini, op. cit.

7. E. Témime i G. Chastagneret afirmen que al llarg del segle XIX, «le pouvoir local apparaît comme un élément déterminant de la réalité sociopolitique espagnole», p. 152, a «Contribution à l'étude de sources et des formes de pouvoirs locaux dans l'Espagne rurale contemporaine. Réflexions sur le caciquisme», pp. 147-160, al monogràfic «Communautés rurales et pouvoirs dans les pays méditerranéens (XV-XIX)», *Cahiers de la Méditerranée*, 1978.

8. Cf. Joaquín Costa: «Oligarquía y caciquismo como forma actual de Gobierno en España, urgencia y modo de cambiarla», *Revista del Trabajo*, Madrid, 1975.

9. Cf. Jaume Vicencs Vives i Montserrat Llorens, *Industrials i polítics del segle XIX*, Vicencs Vives, Barcelona, 1972 (2a edició).

10. Borja de Riquer, op. cit.

11. Gabriele Ranzato, «El caciquismo a Catalunya: hipòtesi interpretativa», *Debats*, núm. 19, 1982.

12. G. Ranzato, *La aventura de una ciudad industrial. Sabadell entre el Antiguo Régimen y la modernidad*, Península, Barcelona, 1987.

13. Aquest apartat està fonamentalment basat en la reflexió que vaig fer a la memòria de DEA presentada a l'EHSS de París l'octubre de 1989, «Pouvoir local et caciquisme

me dans une ville industrielle catalane, Manresa (1868-1931)».

14. Aquesta qüestió fonamental se la planteja C. Kar-nouh a «La démocratie impossible: parenté, politique et communauté» a H. Lamarche, S. Rogers i C. Kasnoouh, *Pay-sans, femmes et citoyens. Luttres pour le pouvoir dans un village lorrain*, Le Paradou, 1980, pp. 141-210.

15. Aquest és el cas de la investigació que està duent a terme Josep Armengol i Segú per a Tremp (Pallars Jussà). Un primer resultat d'aquesta recerca el trobem a «Lluita electoral i poder municipal (Tremp, 1890-1923)», *Col·legats*, núm. 3, 1989, pp. 123-149.

16. Hilda Sabato, «Participación política y espacio público en Buenos Aires, 1860-1880», inèdit, maig 1989.